

Неодноразово краєзнавець відстежував подальшу долю солдатів і офіцерів, звертав увагу на те, як мужньо боролися вони на інших фронтах Великої Вітчизняної війни.

Величезний науковий доробок Г. Ю. Храбана. Далеко не все йому вдалося опублікувати. В особистому архіві дослідника, який знаходиться на збереженні у Державному архіві Черкаської області, є велика кількість зібраних, досліджених і неопублікованих матеріалів. З ними працюють студенти, історики, краєзнавці.

Помер Г.Ю. Храбан у 1990 році. Його науковий доробок – це людський подвиг, його життя – сповнене трагізму радянської дійсності і страшне за своїм змістом, не зломило його і є взірцем вірності історії, науці, ідеї.

1. Державний архів Черкаської області, ф. Р-5624, оп. 1, спр. 152.
2. Там само, ф. Р-5624, оп. 1, спр. 152.
3. Г.Ю. Храбан. До сторіччя від дня народження. Збірник статей та матеріалів. – Черкаси, 2002.
4. Державний архів Черкаської області, ф. Р – 5624, оп. 1, спр. 109.
5. Там само, ф. Р-5624, оп. 1,спр. 109.
6. Храбан Г. Що готувалися зробити німецькі фашисти з Уманщини? – Уманська зоря. – 1960, 26 липня.
7. Державний архів Черкаської області, ф. Р – 5624, оп. 1,спр. 110.
8. Там само, ф. Р – 5624, оп. 1, спр. 110.
9. Там само, ф. Р – 5624, оп. 1, спр. 109.
10. Там само, ф. Р – 5624, оп. 1, спр. 108.
11. Там само, ф. Р – 5624, оп. 1, спр. 108.

**Джолос С.В.,**

студент 2-го курсу історико-юридично-філософського факультету Черкаського національного університету ім. Б.Хмельницького

## **МОТИВИ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОДІЯНЬ НАЦИСТІВ**

Друга Світова війна (1939–1945 рр.) стала однією з основних трагедій ХХ ст. Вона забрала понад 55 млн. життів, у тому числі – більше 20 млн. людей втратив СРСР [1, 258] (за найбільш оптимістичними підрахунками). Величезними були й розміри руйнувань та інших негативних наслідків війни.

Разом із тим, значна частина шкоди була спричинена не як наслідок військової необхідності, а як результат злочинів нацистів

[2], котрі чинилися ними на всіх окупованих територіях Європи, від Франції (зокрема, злодіяння К. Барб'є, так званого "ліонського ката" [3, 331] та ін.) до Волги. Таким чином, існує необхідність дослідження мотивів злодіянь нацистів.

Отже, насамперед, необхідно класифікувати злодіяння гітлерівців на окупованих землях. Злочинами проти людства, відповідно до Статуту Міжнародного військового трибуналу (створеного згідно з Лондонською угодою держав антигітлерівської коаліції у серпні 1945 р.), відносяться:

1. Злочини проти миру – планування, підготовка, розв'язування чи ведення агресивної війни або війни, що порушує міжнародні договори, угоди, чи участь у спільному плані чи змові з метою здійснення названих діянь.

2. Військові злочини – порушення законів і звичаїв війни; вбивства, катування чи "направлення" у рабство чи для ін. цілей мирного населення окупованих територій; вбивства чи катування полонених чи осіб, що знаходяться в морі; вбивства заручників, грабіж суспільної чи приватної власності; безглузде руйнування міст і сіл; розорення, не виправдане військовою потребою, та ін.

3. Злочини проти людяності – вбивства, винищення, поневолення, заслання та інші жорстокості, здійснені щодо мирного населення до або під час війни, або переслідування з політичних, расових чи релігійних мотивів з метою здійснення або у зв'язку з будь-яким злочином, що відноситься до сфери компетенції Трибуналу, незалежно від того, чи були ці діяння порушенням внутрішнього права держави, де вони були здійснені [4, 578-579].

Очевидно, перелічені діяння здійснювалися фашистами на окупованих територіях, хоча перелік їхніх злодіянь не буде вичерпним якщо навіть згадати такі їхні діяння, як геноцид, холокост, досліди над живими людьми, застосування зброї масового знищення, заходи терористичного характеру з метою "впливу" на супротивника та інші акти варварства [2].

Події, пов'язані з Великою Вітчизняною війною, викликали вжорсточені заходи з радянського боку (не всі з них були виправданими, що відмічає дослідник В.М. Мойсієнко в одному зі своїх досліджень [5, 66–68]), проте, більшість злодіянь з боку агресора носили відверто злочинний характер. На жаль, необхідно зазначити, що величезна частина злодіянь гітлерівців здійснювалася ними на території Черкащини, України, СРСР. Дослідник В.М.

Мельниченко зазначає, що під час війни загинула 1/6 частина українців, було зруйновано 714 міст і 28 тисяч сіл, 16000 промислових підприємств, 200000 промислово-виробничих приміщень, в Україні фашисти спалили 250 сіл разом з їхнім населенням [6, 30–33]. За деякими даними, в Україні було розстріляно і знищено понад 4497000 людей [7, 33–37]. Понад 2,2 млн. українців були вивезені окупантами на примусові роботи до Німеччини [8, 153].

Звернімо увагу на нацистські злочинства на Черкащині. Тут нацисти знищили близько 50000 чоловік, а близько 70000 – вивезли на примусові роботи до Німеччини [9, 95]. Ще близько 50000 радянських військовополонених були вбиті гітлерівцями на Черкащині. Актом варварства окупантів стала розправа з хворими соснівського санаторію (хоча вбивство хворих і поранених вважалося злочином навіть у часи Наполеона). Одним з найбільш постраждалих регіонів України був Золотоніський район. У концтаборі, котрий там розташовувався, загинули 12750 чоловік [10, 86–90]. Восени 1941 р. там було знищено нацистами 4000 чоловік. У липні 1942 р. там же було розстріляно 7000 радянських військовополонених [11].

За час окупації загарбниками було знищено понад 25000 мирних жителів Сміли, ще 3000 мешканців цього міста були вивезені на роботи у Німеччину. 18000 радянських воїнів були знищені у концтаборі в районі Сміли, в околицях котрої, на Юр'євій горі, було розстріляно понад 1000 євреїв. Названий регіон зазнав значної руйнації та грабежу [12, 96–99]. Під Уманню фашисти створили концтабір ("Уманська яма"), в котрому перебували 70000 в'язнів. З долини річки Ятрань нацистами вивозився чорнозем [13]. Багато сіл та хуторів були спалені окупантами: Буда, Вдовичин (Чигиринський район); с. Острівець (Уманщина); Борушкова слобідка, Деньги, Хрести (Золотоніський район). Під час відступу частин вермахта у 1943–1944 рр. ними були спалені цілі райони міст (у тому числі центри Черкас, Корсуня, Сміли, Золотоноші, Чигирин та ін.) [10]. В самих же Черкасах гітлерівці знищили 1800 мирних жителів, ще 8000 – вивезли на примусові роботи до Німеччини [14]. Внаслідок цих діянь на 01.01.1944 загальна кількість мешканців Черкас складала 11554 чоловіка [15].

Таким чином, до основних злочинів фашистських загарбників варто віднести: планування, підготовку, розв'язання та ведення агресивної війни, геноцид, холокост, досліди над живими людьми,

застосування зброї масового знищення, заходи терористичного характеру з метою "впливу" на супротивника, порушення законів та звичаїв війни, вбивства, катування і "направлення" у рабство або для інших цілей мирного населення окупованих територій, вбивства та катування військовополонених, вбивства заручників, грабїж, безглузде руйнування міст та сіл, невинуватене військовою потребою розорення тощо.

Злодіяння фашистів можна класифікувати за об'єктом посягання на:

- 1.Злочини, пов'язані з розв'язанням війни.
- 2.Злочини, пов'язані з жорстокістю щодо людей.
- 3.Злочини економічного характеру та невинуватене розорення земель.
- 4.Порушення традицій, звичаїв та правил війни.

Ймовірно, з наведених видатним вітчизняним дослідником професором Котюком факторів злочинності [16], загальні причини діянь фашистів значною мірою пояснюються деякими так званими "біо-соціальними" теоріями злочинності:

1.Теорія про внутрішню присутність небезпечного стану для людей, схильних до вчинення злочину. Ймовірно ця теорія здатна пояснити деякі злодіяння окупантів, що могли бути здійснені під впливом харизми фюрера.

2.Фрейдистська теорія, яка стверджує, що з народження людина приречена на негаразди (становище нацистських молодиків, народжених у добу Першої Світової війни, дійсно було достатньо складним), що призводить до володарювання над людиною інстинктів (загарбники стали некерованими внаслідок інстинктів, оскільки доктрина фашизму була спрямована на жорстокість, а не на встановлення законності на окупованих землях, отож, примус за злодіяння на захоплених землях гітлерівців їхньою владою майже не застосовувався).

3.Теорія психо-паталогічних причин, яка стверджує, що до скоєння злочинів схильні психопати або розумово відсталі люди (навіть чи вказані "якості" не відносяться до "працівників" концтаборів та ін. подібних "установ").

Крім того, доцільно окреслити мотиви чотирьох раніше визначених типів злодіянь нацистів, класифікованих за об'єктом посягання.

І.Причинами та мотивами злочинного розв'язання війни, ймовірно, були:

1. Сама сутність фашизму як ідеології.

2. Несправедливі умови Версальсько-Вашингтонської системи договорів.

3. Прагнення нацистської верхівки здобути гегемонію Рейху збройним шляхом та їхні агресивні плани.

4. "Необхідність" розширення "життєвого простору".

5. Давні протиріччя між державами Європи (зокрема суперництво між Францією та Німеччиною та ін.) тощо.

II. До причин та мотивів жорстокостей фашистів щодо людей (цивільних та військовополонених, слов'ян та євреїв та ін.) варто віднести:

1. Расово-етнічну нетерпимість (зокрема до євреїв, циган, слов'ян, французів та ін. народів).

2. Бажання "звільнити" "життєвий простір" від "неповноцінних" народів для заселення його "арійцями".

3. Можливу складність утримання полонених.

4. "Необхідність" "людського матеріалу" для проведення дослідів (у т.ч. спрямованих на винайдення засобів біологічного геноциду).

5. Залякування поневолених народів, боротьба з Рухом Опору, бажання приборкати партизанів тощо.

III. Мотивація злочинів економічного характеру та невинуватого розорення земель, ймовірно, була такою:

1. Вивезення цінностей (у т.ч. надбань мистецтва, родючих ґрунтів тощо) та грабунків пояснювалося "необхідністю" економічного піднесення Рейху у такий спосіб і "зібрання" культурних цінностей на "арійських" територіях.

2. Прагнення послабити Рух Опору та держави антигітлерівської коаліції.

3. Прагнення пристосувати промисловість окупованих територій до потреб Рейху.

4. Прагнення розоренням знищити частину "неповноцінних" народів та ін.

IV. Причини та мотиви порушень правил війни, ймовірно, були такими:

1. Правовий нігілізм нацистів, недостатній розвиток тодішнього міжнародного права та механізмів примусу, здатних "приборкати" агресора.

2. Знищення військовополонених та поранених, очевидно, мало на меті позбутися необхідності їхнього утримання, залякати та послабити супротивника.

3. Використання зброї масово знищення (щоправда, не дуже часто), скоріше за все, носило "експериментальний" характер та ін.

В решті-решт, мотивація військових злочинів має важливе значення зараз, коли дослідження їхньої природи, можливо, допоможе запобігати їхньому виникненню у майбутніх міжнародних конфліктах (у т.ч. боротьбі з міжнародним тероризмом). Проте, в умовах самого протистояння, очевидно, мотиви злочинів ворога не є достатньо важливими, оскільки основним завданням війни є придушення збройного опору військ супротивника [17]. Це завдання героїски було виконане радянськими військами, щоправда, на жаль, занадто дорогою ціною.

1. Советский энциклопедический словарь. — М., 1979.
2. Детальніше див.: Нюрнберзький процес над головними німецькими воєнними преступниками. Сборник материалов в трех томах под общей редакцией Р.А. Руденко. — М., 1966.
3. Демкин С.И. Великие тайны спецслужб XX века. — М., 2002.
4. Великая Отечественная война 1941-1945. Энциклопедия. — М., 1985.
5. Детальніше див.: Мойсієнко В.М. Юридичні аспекти полону в роки Великої вітчизняної війни //Тези матеріалів обласної науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 "Велич подвигу народного". — Черкаси, 1995. — С. 66-68.
6. Мельниченко В.М. Злочини німецько-фашистських загарбників на українській землі. — Там само. — С. 30-33.
7. Зброй Р.Д. Забуттю не підлягає. — Там само. — С. 33-37.
8. Українська РСР у Великій вітчизняній війні Радянського Союзу 1941-1945. — К., 1975. — Т.3. — С. 153.
9. Наш рідний край у ХХ ст. Хрестоматія з історії Черкащини. — Ч. 2. — К., 1995.
10. Пономаренко М.Ф. Нацистський окупаційний режим на Черкащині. - //Тези матеріалів обласної науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 "Велич подвигу народного". — Черкаси, 1995. — С. 86-90.
11. Державний архів Черкаської області (далі ДАЧО). — Ф. 4619, оп. 8, спр. 13, арк. 1, 28, 32, 36, 37.
12. Гальченко С.І. Фашистський геноцид на Смілянщині. //Тези матеріалів обласної науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 "Велич подвигу народного". — Черкаси, 1995. — С. 96-99.
13. Смірнова І.Б. Уманська яма — катівня і мужність. — Там само. — С. 93-96.
14. ДАЧО — Ф.Р. 604, оп. 1, спр. 5, арк. 11.
15. ДАЧО — Ф.Р. 604, оп. 1, спр. 5, арк. 6.
16. Котюк В. О. Основи держави і права. - К.: Вентурі. - 1995. - 176 с.
17. Черкес М.Ю. Міжнародне право. Видання 3-ге. — К., 2003.